

Apollonio Rodio, poeta-filologo nell'Alessandria dei Tolemei

Lara Pagani

Corso di formazione CeLD, 16/11/2023

Il mondo e la letteratura in età ellenistica

- Dalla *polis* ai regni ellenistici
- Ampliamento degli orizzonti e delle prospettive culturali
- Consapevolezza di avere alle spalle una gloriosa tradizione culturale e letteraria
 - a) attenzione per la conservazione e lo studio dei testi della tradizione
 - b) competizione con i modelli del passato, alla ricerca di una nuova sofisticata originalità
- Trasformazione e contaminazione dei generi letterari
- Civiltà del libro

La nascita della filologia ad Alessandria

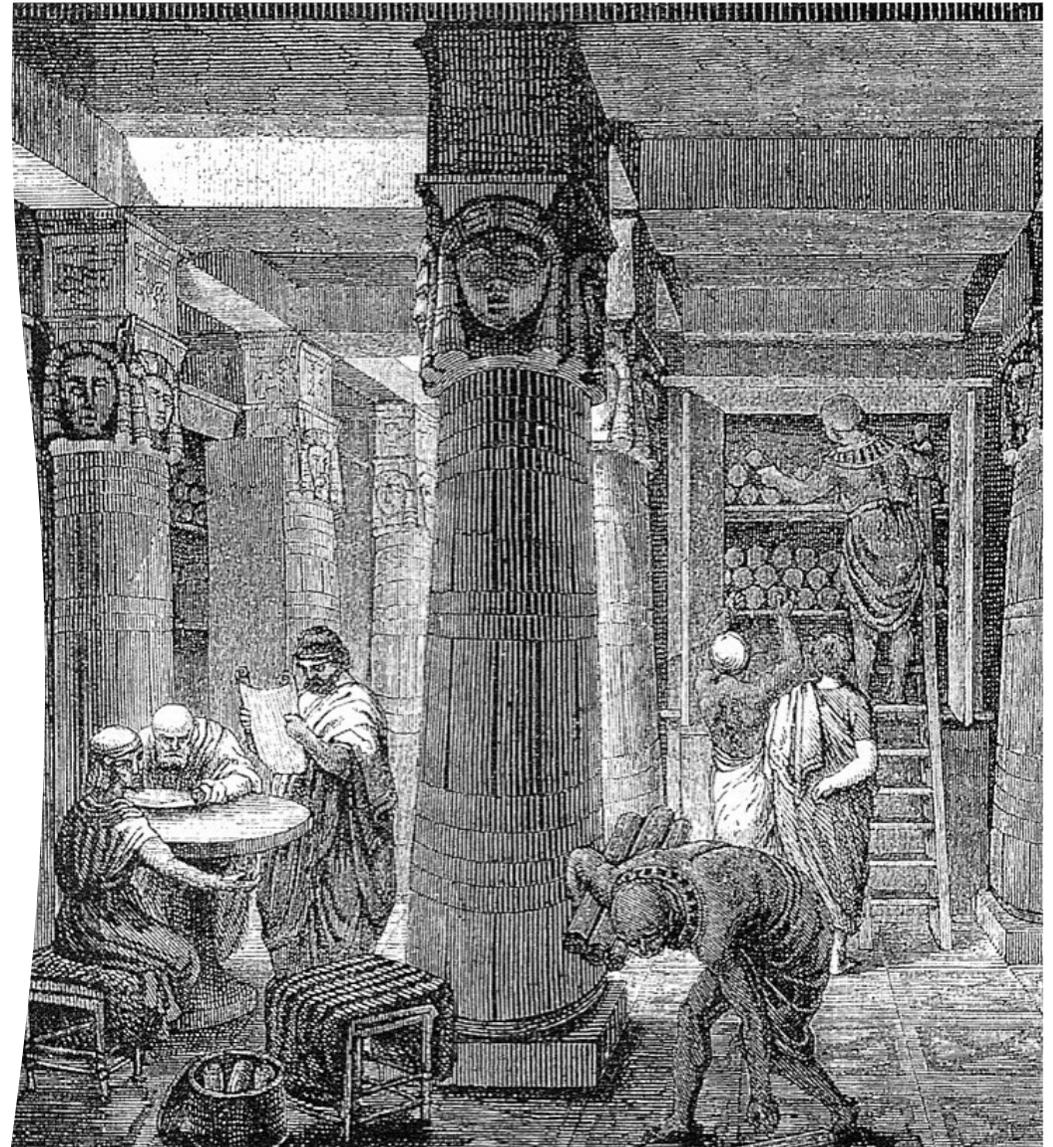
- Fondazione del Museo e della biblioteca
- L'evergetismo dei Tolemei
 - Autolegittimazione e rivendicazione del primato politico
 - Crogiolo di menti e sapere
- Gruppo specializzato di eruditi
- Consapevolezza che i testi letterari hanno attraversato un percorso di trasmissione, che può aver provocato dei danni
- Costituzione testuale e interpretazione della letteratura del passato

La ripresa omerica in Apollonio

- Una “nuova epica”
- Allusione e variazione
- Contaminazione di epica e tragedia
- Profonda conoscenza del modello

Apollonio poeta-filologo

- Autore di studi sugli autori di età arcaica e classica
- Bibliotecario ad Alessandria tra il 260 e il 246 a.C.
- Precettore del futuro Tolemeo III Evergete
- Competenza erudita base per confrontarsi con il modello Omero
- La poesia come veicolo per comunicare l'esegesi omerica:
 - uso sistematico di glosse omeriche
 - allusione a problemi interpretativi del testo omerico
 - “tecnica lessicografica”

Avvertenza metodologica

- Non sempre si può dimostrare con certezza l'intenzionalità di una ripresa
- Omogeneità di situazione narrativa / coincidenza di sede metrica / rarità della parola o della locuzione coinvolta

La fine delle
Argonautiche
e il τέλος (o
πέρας)
dell'*Odissea*

Ap. Rh. 4, 1773-1781 (Fränkel)

ἴλατ' ἀριστῆες, μακάρων γένος, αἶδε δ' ἀοιδαί
εἰς ἔτος ἐξ ἔτεος γλυκερώτεραι εἶεν ἀείδειν

ἀνθρώποις· ἤδη γὰρ ἐπὶ κλυτὰ πείραθ' ἰκάνω

1775

ὑμετέρων καμάτων, ἐπεὶ οὐ νύ τις ὑμῖν ἄεθλος
αὖτις ἀπ' Αἰγίνηθεν ἀνερχομένοισιν ἐτύχθη,

οὐδ' ἀνέμων ἐριωλαὶ ἐνέσταθεν, ἀλλὰ ἔκηλοι

γαῖαν Κεκροπίην παρά τ' Αὐλίδα μετρήσαντες

Εὐβοίης ἔντοσθεν Ὀπούντιά τ' ἄστεα Λοκρῶν,

1780

ἀσπασίως ἀκτὰς Παγασηίδας εἰσαπέβητε.

Od. 23.291-299 (West)

αὐτὰρ ἐπεὶ στόρεσαν πυκινὸν λέχος ἐγκονέουσαι,
γρήϋς μὲν κείουσα πάλιν οἶκόνδε βεβήκει,
τοῖσιν δ' Εὐρυνόμη θαλαμηπόλος ἡγεμόνευεν
ἐρχομένοισι λέχοσδε, δάος μετὰ χερσὶν ἔχουσα·
295 ἐς θάλαμον δ' ἀγαγούσα πάλιν κίεν. οἱ μὲν ἔπειτα
ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἴκοντο·
αὐτὰρ Τηλέμαχος καὶ βουκόλος ἠδὲ συβώτης
παῦσαν ἄρ' ὄρχηθμοῖο πόδας, παῦσαν δὲ γυναῖκας,
αὐτοὶ δ' ἠυνάζοντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα.

296 τοῦτο τὸ τέλος τῆς Ὀδυσσεΐας φησὶν Ἀρίσταρχος καὶ Ἀριστοφάνης
sch^{HQ} (minus recte πέρας τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦτο ποιοῦνται sch^D, cf. Eust.);
expedivit Erbse Beitr. Od. 166-177 299 ἠυνάζοντο van Leeuwen: εὖν- 28 Ω

Sch. Od. 23.296
(Dindorf)

296. ἀσπάσιοι λέκτροιο] ἀσπαστῶς καὶ ἐπιθυμητικῶς ὑπεμνή-
σθησαν τοῦ πάλαι τῆς συνουσίας νόμου. Ἀριστοφάνης δὲ καὶ Ἀρί-
σταρχος πέρας τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦτο ποιοῦνται. M.V. Vind. 133. 20
ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἴκοντο] τοῦτο τέλος τῆς Ὀδυσ-
σεΐας φησὶν Ἀρίσταρχος καὶ Ἀριστοφάνης. H.M.Q.

21. τοῦτο—Ἀριστοφάνης] Porso-
nus de hoc scholio in cod. Harl.
“ Scripsit antiqua manus, sed quæ
paucas admodum notas margini
addidit.”—In cod. Vind. 5. post
hunc versum sunt quattuor in
rhombi schemate puncta, et ma-

nus prima minio scripsit, τέλος
Ὀδυσσεΐας. Nihilominus sequentia
etiam idem codex continet. In
schol. V. edd. ant. post scholium
ad h. v. nova incipit linearum se-
ries. BUTTM. Eustathius p. 1948,
47. Ἰστέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν τῶν πα-
λαιῶν ἱστορίαν Ἀρίσταρχος καὶ Ἀρι-
στοφάνης, οἱ κορυφαῖοι τῶν τότε γραμ-
ματικῶν, εἰς τὸ ὡς ἐρέθη “ ἀσπάσιοι
λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἴκοντο” περα-
τοῦσι τὴν Ὀδύσειαν.

τοῦτο τέλος M. τοῦτο τὸ τέλος
H.Q.

22. Ἀρίσταρχος] ἀρίων M. qui
frequens in hoc codice error est.

Fiumi, laghi e lagune: una antica variante omerica in trasparenza nelle *Argonautiche*?

Ap. Rh. 4.1571-1572 (Fränkel)

ὥς ἄρ' ἔφη· ὁ δὲ χεῖρα τανύσσατο, δείξε δ' ἄπωθεν
φωνήσας πόντον τε καὶ ἀγχιβαθὲς στόμα λίμνης·

//. 6.2-4 (West)

πολλὰ δ' ἄρ' ἔνθα καὶ ἔνθ' ἴθυσσε μάχη πεδίοιο
ἀλλήλων ἰθυνομένων χαλκήρεα δοῦρα
μεσσηγὺς Σιμόεντος ἰδὲ Ξάνθοιο ῥοάων.

sch^T t A^a *Ἄρην Ἡδν t Ω*: *Ἄρη 400 A^a W: *Ἄρη' vel *Ἄρηα rr.—cf. Schwyzer 576 Z 4
susp. van Leeuwen Σιμόεντος ἰδὲ Ξάνθοιο ῥοάων Ar^b 6b 409 479 580 1043 tt Z Ω:
ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ στομαλίμνης quidam ante Ar, Ar^a cum commentariis,
270 410: ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ Σιμόεντος Chaeris.—cf. S. West Ptol. Pap. 72–3;

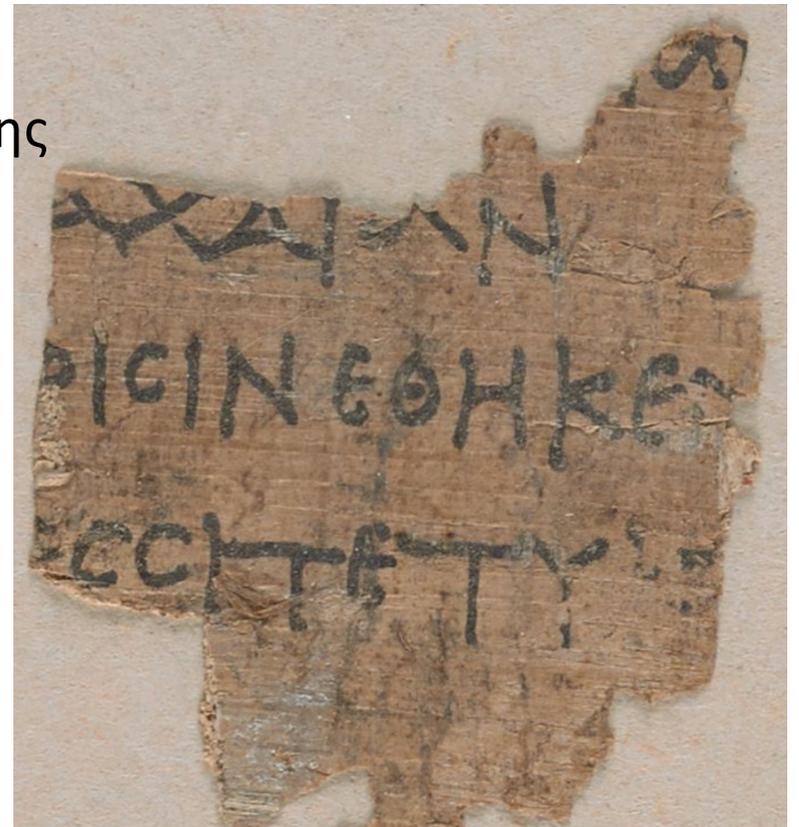
Sch. II. 6.4a e 64b (Erbse)

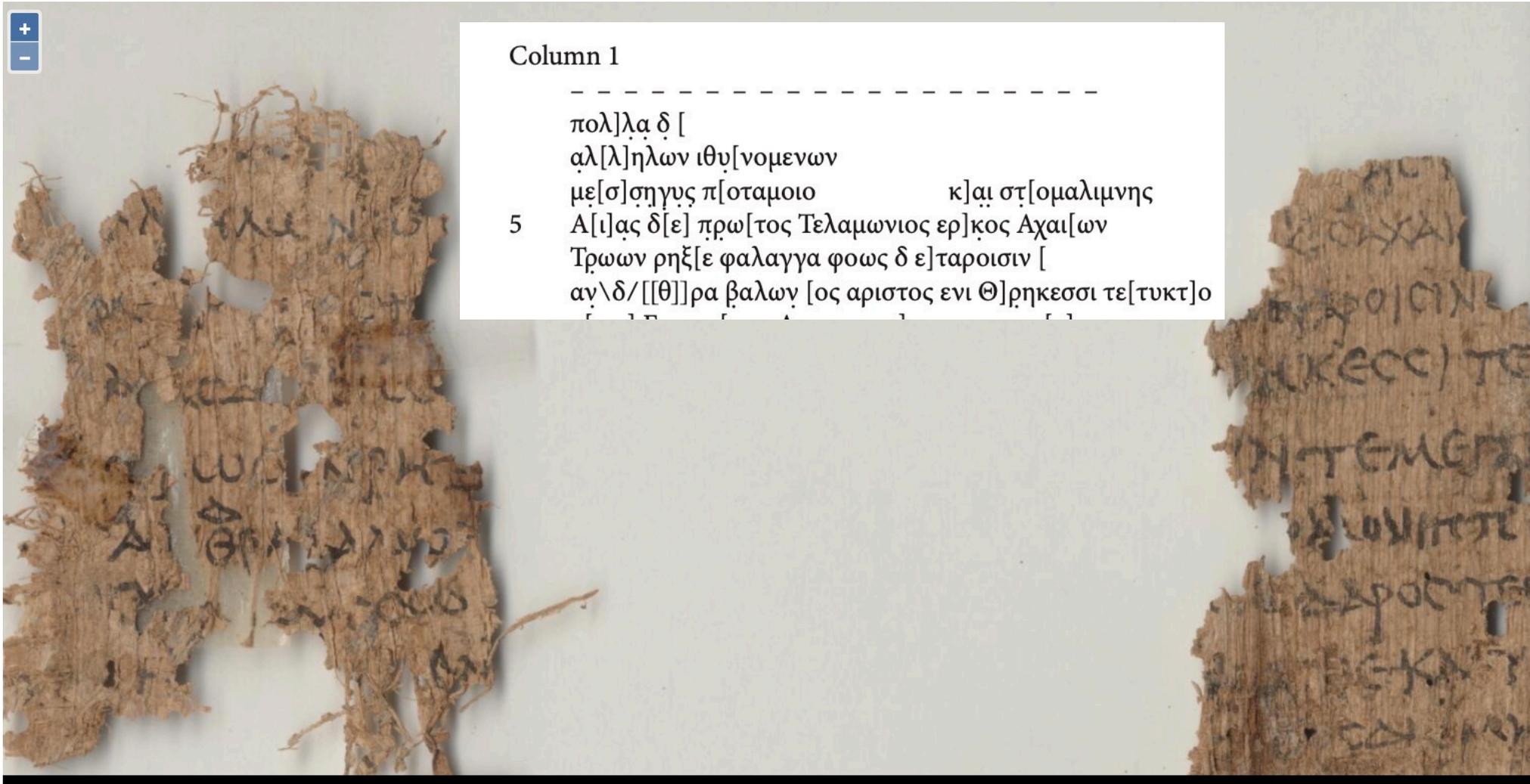
- Ariston.* 4. μεσσηγύς Σιμόεντος (ιδὲ Ζάνθοιο ῥοάων): ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐγγράπτο „μεσσηγύς ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ Στομαλίμνης“ διὸ καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι φέρεται. καὶ ὕστερον δὲ περιπεσῶν ἔγραψε· μεσσηγύς Σιμόεντος ἰδὲ Ζάνθοιο ῥοάων· τοῖς 30 γὰρ τοῦ ναυστάθμου τόποις ἢ γραφῇ συμφέροι, πρὸς οὓς μάχονται. A
- Did.* b. μεσσηγύς Σιμόεντος (ιδὲ Ζάνθοιο ῥοάων): πρότερον ἐγγράπτο „μεσσηγύς ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ Στομαλίμνης“. ὕστερον δὲ Ἀρίσταρχος ταύτην εὐρῶν ἑπέκρινεν†. Χαῖρις (fr. 2 B.) δὲ γράφει „μεσσηγύς ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ Σιμόεντος“. b(BC 35 E³E⁴) T

V^c 27 le. A suppl. Vill. ὅτι A, ἢ διπλῆ, ὅτι Vill. 27 sq. ἐν τῇ προτέρᾳ τῶν ἀρισταρχείων Bk., ἐν ταῖς ἀρισταρχείοις Lehrs, ἐν ταῖς ἀρχαίαις (sc. ἐκδόσεσιν) Leaf, at cf. test. 28 sq. στόμα λίμνης A em. Bk. 29 καί² (ante ὕστερον) del. Lehrs, lac. ante ὕστ. stat. Schoell, Wecklein 30 ἰδὲ Bk., καὶ | ζ οὐρανοῦ ἀστερόεντος † ἰδὲ A 31 τοῦ supra l. A μάχονται sc. „hi versus illa lectione retenta“ Lehrs 32—5 pone sch. Z 1 δ¹ in T 32 le. T supplevi, om. b 33 σκαμάνδροιο T 34 ταύτην T, ταύτην τὴν γραφὴν b (fort. rectius) ἐπέκρινε T, ἐνέκρινεν Bk. χαῖρις La Roche, χάρις T ἄλλοι b 35 γράφει om. b σκαμάνδροιο T 38 ἐμπίπτον b ζήτ. scripsi, αἴτημα T ἄτιμον b καὶ T πολλάκις δὲ καὶ b 38 sq. ἐφ' ὃ — ἀπαιτ. T ἐφ' ὧν τὸ μέτρον

P. Hibeh II 193, 270-230 a.C. (LDAB 2371)

μεσσηγύς ποταμοῖο Σκαμάνδρου καὶ στομαλί]μν[ης
Αἴας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος ἔρκος] Ἀχαιῶν
Τρώων ῥῆξε φάλαγγα, φόως δ' ἐτάρ]οισιν ἔθηκεν
ἄνδρα βαλὼν ὃς ἄριστος ἐνὶ Θρήκ]εσσι τέτυκτ[ο

P. Tebt. III 899, seconda metà 2° sec. a.C. (LDAB 2336)

